

Verschenen in:

(1999). E. Huls en B. Weltens, *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*. Delft: Eburon, 99-110.

Het TCULT-project

Leonie Cornips & Willy Jongenburger, Meertens Instituut, Postbus 94264, 1090 GG Amsterdam

1 Inleiding

Het TCULT (acroniem van: **T**alen en **C**ulturen in het **U**trechtse **L**ombok en **T**ransvaal) -onderzoekprogramma is ontstaan uit een uniek samenwerkingsverband tussen een aantal universiteiten (UvA, RUL, UU, KUB) en het Meertens Instituut. Het TCULT-project was oorspronkelijk een taalkundig project waaraan in een later stadium een culturele dimensie is toegevoegd. Het TCULT-project is een interdisciplinair onderzoekprogramma waarin voor verschillende etnische groepen wordt nagegaan hoe hun taalgebruik aansluit bij of in interactie is met andere groepen in de Nederlandse samenleving (cf. Bennis e.a.1998). Het onderzoeksgebied is de Utrechtse wijk Lombok/Transvaal (het gebied rond de Damstraat, Kanaalstraat en J.P Coenstraat, met als grens de Vleutenseweg). In deze wijk wonen verschillende etnische groepen. De wijk staat als multi-cultureel bekend. Dit project is mei 1998 van start gegaan en zal eindigen omstreeks april 2002. Naast een survey-onderzoek in Lombok/Transvaal, namelijk een taal- en cultuurpeiling, zijn onder andere twee deelthema's 'taalvariatie en taalverandering' en 'functie en betekenis van taal en cultuuruitingen' opgezet die zich vooral richten op respectievelijk het linguïstische en culturele repertoire van de Marokkaanse, Turkse en Nederlandse gemeenschappen in de buurt.

1.1 De Nederlandse samenleving: multi-etnisch

Het is duidelijk dat de Nederlandse samenleving de afgelopen decennia demografische veranderingen heeft ondergaan in die zin dat zij multi-etnisch van karakter is geworden. Het Sociaal Cultureel Planbureau (afkorting: SCP) constateert dat in de grote steden in Nederland een derde van de bevolking allochtoon is. Tussen 1971 en 1997 groeide het aantal allochtonen van 200 duizend tot 1,5 miljoen personen. Op de totale bevolking is dit een groei van 1,6 tot 9,4 procent. De grootste groepen komen uit Suriname, de Antillen, Turkije en Marokko (De Volkskrant 1998a). Het is intrigerend dat hoewel de Nederlandse samenleving steeds multi-etnischer wordt, een recent rapport van het SCP in De Volkskrant (1998a) meldt dat er geen multicultureel Nederland bestaat: "Op straat ziet het er veelkleurig uit maar de individualistische en seculiere westerse waarden zijn oppermachtig. In het openbare leven vormen allochtone culturele stromingen geen alternatief terwijl dat in de privé-sfeer anders ligt." Bovendien rapporteert het SCP: "De stijl van de samenleving blijft onverbloemd Hollands. Het vreemde dient hooguit als een

decoratief element. De samenleving is geen smeltkroes van culturen maar een smeltkroes van mensen uit verschillende culturen.” Generatie-effecten zijn wel aanwezig volgens hetzelfde rapport: allochtone jongeren denken “helemaal niet zo anders over de inrichting van hun leven als autochtone jongeren. Hier geboren en getogen immigranten kinderen van immigranten zijn in hoge mate bloot gesteld aan een West-Europees cultuurpatroon. Ze identificeren zich sterker met deze cultuur dan algemeen wordt gedacht.”

In het onderzoek gaan we uit van een dynamische taal en cultuuropvatting die toegespitst is op de gedachte dat culturen net als talen in contactsituaties veranderen. We zijn geïnteresseerd in de effecten van contactsituaties tussen de autochtone en allochtone bewoners op taal- en cultuurniveau. Onderzocht zal worden hoe de distributie en de wisselwerking van linguïstische en culturele repertoires over de verschillende generaties tussen de autochtone en allochtone groepen en tussen de verschillende allochtone groepen er onderling uitzien. De voornaamste sociale (onafhankelijke) variabelen in dit onderzoek zullen generatie, leeftijd, gender en etniciteit zijn naast onderzoek naar het effect van sociale netwerken (culturele circuits) en verschillende functionele domeinen.

2 Taal- en cultuurpeiling

Om een beter beeld te krijgen van de multilinguale en multiculturele samenstelling van de Utrechtse wijk Lombok/Transvaal wordt er een taal- en cultuurpeiling uitgevoerd. Bij 300 huishoudens uit de ongeveer 3000 adressen in de wijk wordt een vragenlijst afgenomen onder de verschillende etnisch-culturele groepen. Op deze wijze ontstaat er een beeld van gerapporteerd gedrag dat waar mogelijk en zinvol, in de vorm van diepte-studies gecomplementeerd en gevalideerd zal worden met onderzoek naar geobserveerd gedrag.

De vragen hebben betrekking op de samenstelling van het huishouden, een taalprofiel, mediagedrag, een cultuurprofiel en achtergrondgegevens. De taalvragen moeten onder meer leiden tot talenprofielen van Lombok/Transvaal met gegevens over een vijftal dimensies: taalconcurrentie, taalvaardigheid, taalkeuze, taaldominantie en taalpreferentie (cf. Aarssen, Broeder & Extra 1998 voor een soortgelijke opzet). Met de cultuurpeiling worden gegevens verzameld over het verenigingsleven, het sociale leven, de zangcultuur en de viering van feesten. Samen met het taalprofiel kan het cultuurprofiel inzicht verschaffen in de etnische pluriformiteit van de wijk en in processen van culturele coëxistentie, uitwisseling, afscherming, toeëigening en assimilatie (cf. Bennis e.a. 1998: 5).

De kracht van een dergelijk survey onderzoek, de grootschaligheid, is tegelijkertijd ook haar zwakke punt. De enige manier om op grote schaal informatie te verzamelen is het gebruik van goed gestructureerde vragenlijsten met voornamelijk gesloten vragen waarbij geldt dat naarmate de enquête uitvoeriger wordt, de uitvoerbaarheid afneemt. Om tot een bruikbare en werkbare lijst met vragen te komen moet er voortdurend afgewogen worden of de vragen het vooropgestelde inventariserende doel dienen en of de vragen geen ongewenste reacties oproepen bij de informanten. Het is zeker niet de bedoeling in te gaan op gevoelige kwesties als vooroordelen of discriminatie. Om na te gaan in hoeverre de gestelde Nederlandstalige vragen onverwachte problemen opleveren en misschien zelfs niet verwerkbaar zijn, is de vragenlijst getest in een pilotneiling buiten de wijk

Lombok/Transvaal, in drie verschillende straten in de wijk Pijlsweerd (zie sectie 2.1).

2.1 Pilotpeiling

De pilot werd afgenomen door vier TCULT-onderzoekers die individueel of in duo's met een elektronische versie van de vragenlijst op een laptop langs de deuren gingen en bewoners probeerden te ondervragen en de antwoorden rechtstreeks invoerden in de computer. Naar aanleiding van deze pilot is de elektronische versie van de vragenlijst aangepast. Deze wijzigingen waren technisch van aard om de elektronische vragenlijst gebruikersvriendelijker te maken en ook inhoudelijk zijn er wijzigingen doorgevoerd. Attitudevragen met betrekking tot integratieve en instrumentele motivatie om Nederlands te kunnen spreken, bleken in de pilot vaak moeilijk te beantwoorden voor de respondenten. Omdat deze vragen ingaan op de beleving en emoties van de respondenten zijn ze minder geschikt voor de breedtestudie en zijn ze niet opgenomen in de uiteindelijke vragenlijst.

In de pilotpeiling werd gemiddeld een respons gehaald van 50%, hetgeen betekent dat bij één op de twee adressen waar na aanbellen werd opengedaan, een interview is afgenomen. De onderzoekers die de pilot-interviews hebben afgenomen hebben goede ervaringen met het werken in duo's zodat besloten is de echte peiling ook door (gemengde) duo's te laten uitvoeren. Bovendien is ervoor gezorgd dat elk duo uit ten minste één spreker van een andere taal dan het Nederlands (bijvoorbeeld Turks, Marokkaans-Arabisch, Berbers, Koerdisch) bestond.

In bijlage 1 wordt de uiteindelijke vragenlijst van de taal-en cultuurpeiling integraal weergegeven (cf. Bennis e.a. 1998). Bij gezinnen met kinderen worden maximaal drie van de aanwezige volwassenen en maximaal twee van de aanwezige kinderen boven de acht jaar ondervraagd.

2.2 De taal-en cultuurpeiling: eerste ervaringen

De Utrechtse wijk Lombok/Transvaal bestaat uit precies 3086 adressen. Het streven van de taal- en cultuurpeiling is om de vragenlijst bij 300 huishoudens af te nemen. Omdat in de pilot een gemiddelde respons werd gehaald van 1: 2, is met behulp van de sample procedure van SPSS een aselechte steekproef getrokken van 600 adressen uit het bestand van 3086 adressen. Hieronder volgt een overzicht van de tussenstand na vier weken enquêteren van onder meer de verhouding respons/non-respons (tabel 1).

Tabel 1: Tussenstand van de taal- en cultuurpeiling na vier weken enquêteren³

gesloten deuren	niet-bestaand adres	5
	winkel/instelling	40
	geen bel	6
	renovatie	12
	niet thuis	118
geopende deuren	interview (respons)	184
	wil wel en andere reden/ander tijdstip	42

De positieve respons is 184 ondervraagde huishoudens op het totaal aantal geopende deuren van 331 (56%). Omdat een aantal adressen uit de steekproef niet bruikbaar zijn omdat ze niet bestaan, winkels of kantoren huisvesten, geen bel hebben, gerenoveerd worden, en omdat er op een aanzienlijk aantal adressen zelfs na vijf bezoeken op verschillende dagen en tijdstippen niet wordt opengedaan, is (na 6 weken intensief enquêteren) nog een aanvullende steekproef van 30 adressen getrokken.

3 Deelthema functie en betekenis van taal- en cultuuruitingen: attitude-onderzoek

In de multiculturele wijk Lombok/Transvaal vindt voortdurend sociale interactie plaats tussen leden van de verschillende etnische groeperingen. Mensen confronteren elkaar dagelijks met vormen van (taal)gedrag, met objecten en met verschillende betekenissystemen. De buurtbewoners zullen in hun contact met anderen op zowel taal- als op cultuurniveau uitdrukking geven aan hun identiteit. Met de ontwikkeling van een multiculturele samenleving zijn ook processen van beeldvorming verbonden (cf. Extra 1996): mensen hebben de neiging om algemene, gegeneraliseerde ideeën over een etnische groep te projecteren op de individuen die deel uitmaken van die groep. Binnen de wijk Lombok/Transvaal zal door middel van een matched-guise experiment onderzoek worden gedaan naar de beeldvorming van de verschillende taalgroepen onderling.

De matched-guise techniek ontwikkeld door Lambert e.a. (1960) maakt het mogelijk om attitudes tegenover taal en taalgroepen te meten. Het matched-guise experiment zal uitgevoerd worden met sprekers uit de vijf verschillende taalgroepen, nl. Turks, Koerdisch, Arabisch, Berbers en Nederlands. Uit elke taalgroep zal een tweetalige spreker tweemaal inhoudelijk dezelfde tekst voorlezen, bijvoorbeeld een neutraal weerbericht, eenmaal in de eerste taal (bv. Turks) en eenmaal in de tweede taal (Nederlands). Deze twee spraakfragmenten worden op tape opgenomen en in random volgorde aangeboden aan sprekers uit de vijf verschillende taalgroepen (vijf per groep) die de fragmenten beoordelen. Voor deze beoordeling wordt gebruik gemaakt van verschillende typen persoonskenmerken:

- 1) de klassieke Lambert persoonskenmerken zoals die voor de dominante Nederlandse cultuur gebruikt worden: intelligent, vriendelijk, betrouwbaar, zelfverzekerd, behulpzaam, goed in leiding geven, gevoel voor humor, ambitieus, gezellig, succesvol;
- 2) adjectieven waarvan vertegenwoordigers van de verschillende etnische groepen zelf aangeven dat ze passen bij hun cultuur, bijvoorbeeld gastvrij en religieus (cf. Preston, Wolck). Dit betekent dat door middel van interviews in kaart gebracht moet worden hoe de verschillende etnische groepen zichzelf typeren.

Bovendien zal elke beoordelaar tweemaal aan het experiment deelnemen: eenmaal als individu in een gemengde groep waarbij hij alleen afgaat op zijn eigen oordeel en eenmaal waarbij hij collectief, met leden uit zijn eigen etnische groep tot een oordeel moet komen. Met deze opzet kan onderzocht worden hoe de taalattitudes ten opzichte van een outgroup individu (spreker van een andere taal) beïnvloed worden door solidariteit met de eigen groep (een persoon verkeert in verschillende culturele

netwerken en gedraagt zich binnen die netwerken ook verschillend, cf. Milroy 1987).

4 Effecten van taalcontactsituaties

Het gevolg van de demografische wijzigingen van de Nederlandse samenleving is vanzelfsprekend een wijdverspreid verschijnsel van twee- en meertaligheid dat in de toekomst alleen maar zal toenemen (Milroy en Muysken 1996). Hoewel taalcontact vroeger beperkt bleef tot sprekers tussen verschillende Nederlandse variëteiten zoals dialecten, sociolecten, regionale en meer standaardtalige variëteiten, heeft het taalcontact zich tegenwoordig uitgebreid tot sprekers van verschillende Nederlandse variëteiten met sprekers van verschillen taalvariëteiten als bijvoorbeeld het Marokkaans Arabisch, Spaans, Turks, Grieks en Sranan.

In een wijk als het Utrechtse Lombok/Transvaal worden zeer veel verschillende talen gesproken. Het TCULT-project zal zich met name richten op het (Marokkaans) Arabisch, Turks, Berbers, Koerdisch, Nederlandse standaardtaal en het stedelijke Utrechts. Het sociolinguïstische kader van Labov (1966) biedt geschikte methoden om taalvariatie en de effecten van taalcontact in een stedelijke gemeenschap als Utrecht te onderzoeken. Sociolinguïstische studies hebben aangetoond dat taalheterogeniteit in belangrijke mate correleert met gestratificeerde gemeenschappen naar sociale klasse, opleiding, beroep, gender en leeftijd van de groepen sprekers. Het TCULT-project is uniek omdat in dit project naast generatie, leeftijd en gender ook de variabele etniciteit onderzocht zal worden. Immers, zelfs Labov heeft non-native sprekers zoals sprekers die tot de eerste generatie migranten en/of etnische minderheden behoren niet in zijn onderzoek betrokken. Door de variabele etniciteit te onderzoeken, is het mogelijk om het effect van taalcontact tussen de Utrechtse taalvariëteit en de niet-nederlandstalige variëteiten in Lombok te onderzoeken. De autochtone en allochtone sprekers verschillen extreem van elkaar doordat de autochtone groep sprekers sociologisch dominant is. Deze groep sprekers kan immers eentalig blijven terwijl de allochtone groep sprekers twee- of meertalig moet worden (cf. Appel and Muysken 1987: 2).

Het taalcontact kan in twee richtingen verlopen. In de eerste plaats kan bijvoorbeeld het Turks-Nederlands en/of het Marokkaans-Nederlands invloed hebben op het Nederlands/Utrechts van de allochtone bewoners. Hoewel de groep autochtone bewoners sociaal dominant is, is onderzoek naar deze richting van mogelijk effect van taalcontact niet alleen een puur theoretische kwestie. Zo laat Horvath's (1985) studie naar het Engels gesproken in Sydney zien dat sprekers uit etnische minderheidsgroepen linguïstische veranderingen leiden die de hele taalgemeenschap en dus ook de sociologisch dominante groepen sprekers beïnvloeden.

De richting van het effect van taalcontact kan ook omgekeerd lopen in die zin dat het stedelijk Utrechts, de Nederlandse variëteit van bijvoorbeeld de Marokkaanse en Turkse sprekers beïnvloedt en wel zodanig dat het Marokkaans-Nederlands en het Turks-Nederlands Utrechtse features kan bevatten. Voorbeelden van opvallende klankaanpassingen in het stedelijk Utrechts die we in het Marokkaans-Nederlands en Turks-Nederlands kunnen tegenkomen, zijn (cf. Martens 1997):

1) klinkerverhoging:

- [a] -> [i]

- i) in de verkleinwoorduitgangen: druifje -> [drVyfi]
 - ii) in het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon enkelvoud, wanneer deze na de persoonsvorm komt: *wat blief je* -> [wAblifi]
 - iii) in leenwoorden uit het Frans die eindigen op -ge: horloge -> [hOrloZi]
 - [A] -> [E]: dan -> [dEn], dat -> [dEt]
- 2) palatalisering van initiële en finale alveolaire fricatieven:
fiets -> [fitS], zingen -> [ZIN@]
- 3) palatalisering van sch:
boodschappen -> [botSAp@]
schemerlampjes -> [Sem@rIAmpj@s]
- 4) stemassimilatie: -stem -> + stem tussen twee vokalen in: tafel -> [tav@l]
- 5) *morfo-syntaxis*: verschil in grammaticaal geslacht: *het* fabriek versus *de* fabriek
meervoudvorming met-s: gitaors versus gitaren
- (6)*syntaxis*: zeldzaam is een speciale woordvolgorde als in (1) (cf. Van Veen & Van den Berg

- (1) Utrechts dialect: dat ik daarop *komme wône bin*
 standaard: dat ik daarop *ben komen wonen*

Hoewel ook non-native sprekers buiten het onderzoeksterrein van de dialectologie vallen, is het TCULT-project uitermate van belang om te onderzoeken wat de aard van de relatie is tussen de verschijnselen dialect levelling/ dialectverlies aan de ene kant en dialectresistentie aan de andere kant. Interessante vragen in dit verband zijn: zijn de Utrechtse features in bijvoorbeeld het Turks-Nederlands gelijk of verschillend aan die welke resistent blijken te zijn bij processen van accommodatie van het Utrechts naar de standaardtaal? In welke mate en op welke wijze wordt een regionale variëteit als tweede taal door sprekers van etnische groepen verworven? Tot nu toe zijn dergelijke vragen buiten het beeld van de dialectologie gebleven waar men geografische verschillen probeert te verklaren die op meer 'natuurlijke' historische wijze gegroeid zijn. Het is daarom niet verrassend dat dialectonderzoek zich richt op het meer homogene deel van de samenleving door middel van onderzoek naar de zogenoemde NORM-sprekers (acroniem van Non-mobile, Old, Rural en Male) (Chambers & Trudgill 1980). Het is duidelijk dat het TCULT-project een interessante bijdrage kan leveren aan het meer traditionele dialectologische onderzoeksterrein.

De vraag rijst nu welke taalcontacteffecten we theoretisch gezien tegen kunnen komen tussen sprekers van Nederlandse en Turkse en Marokkaans Arabische variëteiten in Lombok/Transvaal. Als we starten vanuit een *diachrone* invalshoek dan zijn er volgens Thomasson en Kaufman (1988) twee typen taalcontactverschijnselen te onderscheiden, namelijk *ontlening* en *verschuiving*. In het geval van ontlening houden de sprekers in een taalcontactsituatie vast aan hun eigen taal maar ontlenen zij vele elementen uit de andere taal. Dit proces begint met inhoudswoorden maar later kunnen ook syntactische elementen uit de andere taal ontleend worden. De mate van het proces van ontlening wordt bepaald door (i) de

typologische afstand tussen de twee talen bijvoorbeeld verschillende woordvolgordes of afwijkende naamvalsystemen en (ii) de intensiteit en de duur van de contactsituatie tussen de twee talen. In tegenstelling tot ontlening, veranderen sprekers hun taal in het geval van verschuiving. De verschuiving resulteert echter niet in een totale overname van het grammaticale systeem van de andere taal maar de uitkomst van dit proces betreft een nieuwe variëteit van die taal (hieraan wordt ook wel eens gerefereerd als ‘substratum’ effecten of ‘imperfect learning’).

4.1 Code-wisseling

Hoewel het model van Thomasson en Kaufman geschikt is om bij diachroon onderzoek effecten van taalcontactsituaties te beschrijven kan dit model volgens Muysken (1998a) in synchron onderzoek naar taalcontacteffecten slechts weinig dimensies van variatie aan en houdt het model er te weinig rekening mee dat in verschillende gemeenschappen verschillende typen tweetalig gedrag kunnen ontstaan die niet eenduidig op (volledige) ontlening of op (volledige) verschuiving wijzen. Dit model is met andere woorden te weinig dynamisch. Volgens Muysken (1998a, De Volkskrant 1998b) vallen code-wisselingen, d.w.z. het bijna volwaardig naast elkaar gebruiken van twee talen in het dagelijks leven in drie fundamenteel verschillende typologische vormen uiteen, namelijk in (i) insertie, (ii) alternantie en (iii) ‘congruent lexicalization’. Van congruent lexicalization is sprake wanneer beide talen door elkaar gemengd en als één systeem toegepast worden en dit type code-wisseling komt vooral voor indien de typologische afstand tussen de twee talen minimaal is zoals bijvoorbeeld bij een standaardtaal en dialect het geval is. In dat geval ziet het er naar uit dat de wijze waarop er binnen de zin van taal gewisseld wordt alsof alle grenzen en beperkingen overschreden worden. Het is dus te verwachten dat we dit type code-wisseling nauwelijks tegen zullen komen in de Turkse Nederlandse en Marokkaans Nederlandse code-wisselingen (zie ook Backus 1998: 12).

Wat betreft de contactsituatie tussen het Nederlands en het Turks laat Backus (1996) zien dat verschillende generaties op verschillende manieren code-wisselen. Bij de eerste generatie Turken komt voornamelijk insertie voor: losse Nederlandse inhoudswoordjes verschijnen in Turkse zinnen. Dit verschijnsel wijst op ontlening en op oriëntatie van de Turkse sprekers op Turks als hun eerste taal. Aangezien het Turks en het Nederlands typologisch weinig op elkaar lijken, worden de Nederlandse elementen voorzien van Turkse flexie als in (2) (Backus 1996: 140):

- (2) evet, *terras*-ta oturuyorlar
 ja café-LOC zit-PROG-3PL
 ‘ja, ze zitten op het terras’

In tegenstelling tot de eerste generatie Turken, blijkt de tweede generatie Turken code-wisselingen te produceren die voornamelijk alternationeel van aard zijn, als in (3a). (3a) laat zien dat de zin in het Turks begint en eindigt in het Nederlands zonder dat daarvoor grammaticale aanpassingen nodig zijn. Bovendien verschijnen bij deze generatie ook af en toe Turkse woordjes in hun Nederlandse zinnen, zoals (3b) laat zien (Backus 1996: 309):

- (3) a. *düşünmüyorlar acaba of ik dat leuk vind of zo*
denken-NEG-PROG-3pl misschien
'ze denken er niet eens aan *of ik dat leuk vind of zo*'
- b. en ik ben zelfstandig **mesela** thorax, longfoto maken, hmm,
onderste buik, blaasfoto, hmmm...

Volgens Backus (1998: 13) heeft dit patroon van verschillen tussen de generaties Turken veel te maken met verschillen tussen de generaties in taalvaardigheid in beide talen. De eerste generatie Turken spreken nauwelijks Nederlands waardoor ze ook weinig Nederlandse zinnen zullen produceren. Dit is anders bij de tweede generatie Turken: hun patroon van code-wisselingen is niet te verklaren uit hun taalvaardigheid omdat zij in het Turks prima functioneren.

Een uniek effect van code-wisselingen tussen het Nederlands enerzijds en het Turks/Marokkaans anderzijds is dat het Nederlandse werkwoord gecombineerd wordt met het Marokkaanse of het Turkse (hulpwerkwoord) *doen*, als respectievelijk in (4a) en (4b) (zie Boumans in NRC 1998b). Het is belangrijk om op te merken dat dit gebruik van *doen* ongrammaticaal is in een eentalige situatie van het Turks en Marokkaans Arabisch:

- (4) a. Mar/Ned. Ma ka-t-dir-ha-s *voelen?*
'**Doe** je het niet voelen'
- b. Turks/Ned. Juni'de *afstuderen* yapacak
'In juni afstuderen **doet**-ze'

4.2 Invloeden van het Nederlands

De invloed vanuit het Nederlands is niet alleen beperkt tot insertie van inhoudswoorden in de andere taal zoals in (2) geïllustreerd is, maar die invloed kan ook op andere wijze teruggevonden worden. El Aissati heeft het Marokkaans onderzocht van Nederlandse Marokkanen tussen 13 en 17 jaar (zie NRC 1998a). Hij heeft gevonden dat Marokkaanse jongeren in Nederland onder invloed van het Nederlands in hun Marokkaans beter overweg kunnen met bijvoegelijke bijzinnen. Deze bijzinnen worden in het Marokkaans Arabisch in Marokko gezien als moeilijke constructies en worden daarom zoveel mogelijk vermeden terwijl deze bijzinnen in het Nederlands een regelmatig verschijnsel zijn. Het Nederlands beïnvloedt dus het Marokkaans Arabisch zoals het hier in Nederland gesproken wordt.

4.3 Invloeden van allochtone variëteiten

Invloeden van allochtone variëteiten op het Nederlands zijn terug te vinden in 'jongerentalen'. De Volkskrant (1998c) vermeldt dat veel Amsterdamse jongeren die één taal spreken behoren tot een groep die Surinaamse, Marokkaanse, Turkse en Engelse uitdrukkingen gebruiken. Surinaamse, Marokkaanse, Turkse en Nederlandse jongeren creëren deze mengtaal als taal voor vrienden onder elkaar. Deze mengtaal wordt niet thuis gesproken. Uit het artikel blijkt dat de jongeren perfect weten welke elementen in hun gecreeerde mengtaal uit welke taal afkomstig zijn. Vincent (autochtoon): "Hier bouw ik zinnen op z'n Surinaams om. Die kun je dan zo mooi laten swingen op het eind. *Wat zegt die klok? Mi Jesus! Mi gunst. al*

tien. Zet die teevee dicht, man". Milan (autochtoon) kan praten op z'n Marokkaans: "*Met een harde g en diep uit de keel en veel woella (= ik zweer)*". Hij kan het ook op z'n Caribisch: "*Stap uit die fiets*". Ander voorbeeld is de zinsconstructie met *gaan* dat als een soort hulpwerkwoord gebruikt wordt in het Surinaams-Nederlands. '*Ga je gaan*'? of: '*Hé bakra, fe waka?* Kom we *gaan lusu*. Op die schoolplein. Dan *ga je* 't echt horen."

Ook Auer (zj) signaleert dat het gebruik van een allochtone variëteit, in dit geval het Turks onder jongeren tussen 15 en 23 jaar oud in Hamburg geen 'out-group' verschijnsel is maar dat het Turks door jongeren uit verschillende etnische groepen (namelijk Duitse, Iraanse, Bosnische (-Kroatische), Giekse, Poolse en Tunesische herkomst) binnen één netwerk gesproken wordt. Een voorbeeld hiervan is het gebruik van Turks in (5) door Nadine, 16 jaar oud en van Duitse herkomst (Auer zj: 10):

- (5) hm: *bilmiyom (-) heralde*
'ik weet niet waarschijnlijk'

5 Conclusie

Het interdisciplinaire karakter van het onderzoekprogramma maakt TCULT tot een uniek project. De inzichten die het onderzoek naar het linguïstische en culturele repertoire van de verschillende etnische groepen zal opleveren, zijn van groot belang voor de sociolinguïstiek, de dialectologie en de culturele anthropologie.

6 Noten

¹ De Meertens vragenlijst 1998 probeert de mate van dialectverwerving door sprekers van het Nederlands en andere talen door middel van de volgende twee vragen in kaart te brengen:

Vraag: Kent u iemand (bijvoorbeeld in uw straat, vereniging, in de winkel, op het werk etc) die min of meer probeert uw dialect te leren?

Indien ja, zijn dat personen die

- (i) van jongsaf aan het Nederlands (A(B)N) spreken en die naast het Nederlands proberen uw dialect te leren?
- (ii) van jongsaf aan een andere taal spreken (bijvoorbeeld Turks, Arabisch, 'Surinaams', Spaans etc) en die nu naast deze taal en naast (een vorm van) het Nederlands proberen uw dialect te leren?

² De contactsituatie tussen deze talen duurt in Lombok/Transvaal al vanaf 1955. Tussen 1955 en 1965 was er vanuit de industrie grote vraag naar laaggeschoolde arbeid door een periode van opbouw en bloei. Deze vraag trekt in die tijd Marokkanen en Turken in Lombok/Transvaal aan. Vanaf 1964 worden van regeringswege officieel Turkse arbeiders geworven en vanaf 1969 Marokkaanse arbeiders (Meder 1998: 3).

³ Na vier weken enquêteren waren nog niet alle adressen bezocht, zodat de som van de adressen onder de 600 blijft.

7 Literatuur

Aarssen, J., P. Broeder & G. Extra (1998). *Allochtone talen in het voortgezet onderwijs. Bouwstenen*
Auer, P. (zj), *Vorläufige Ueberlegungen zur verwendung des Türkischen in gemischtethnischen*
Jugendlichengruppen in Hamburg. ms Universität Hamburg.

voor lokaal

- Backus, A. (1996), Two in one. Bilingual speech of Turkish immigrants in The Netherlands. Tilburg University F
- Backus, A. (1998), Turks-Nederlandse codewisseling. Universele en taalspecifieke aspecten van taalcontact. *Nederlandse Taalkunde* 1,1: 2-17.
- Bennis, H., G. Extra, P. Muysken, J. Nortier (1998), Talen en Culturen in het Utrechtse Lombok en Transvaal. F
- Chambers, J. & P. Trudgill (1980), *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Volkskrant (1998a), SCP: multicultureel Nederland bestaat niet, 1 oktober.
- De Volkskrant (1998b), Een taalkundige duizendpoot van drie miljoen, 7 november.
- De Volkskrant (1998c), 'Stap uit die fiets!', 7 februari.
- Extra, G. (1996), De multiculturele samenleving in ontwikkeling: feiten, beeldvorming en beleid. Tilburg: Tilburg University Press.
- Holmes, J. (1997), Maori and Pakeha English: Some New Zealand social dialect data. *Language in Society* 26:
- Horvath, B. (1985). *Variation in Australian English*. Cambridge University Press.
- Lambert, W.E, R.C. Hodgson, R.C. Gardner & S. Fillenbaum (1960), Evaluational reactions to spoken languages. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 60, 44-51.
- Martens van Vliet, B.J. (1997), De vollekstaal van de stad Utrecht, Stichting Publicaties Oud Utrecht.
- Meder, Th. (1998), 'Kasbah in de Kanaalstraat'. manuscript Meertens Instituut.
- Milroy, L. (1987). *Language and social networks*. Oxford: Blackwell.
- Milroy, L. & P. Muysken (eds.) (1996), *Two languages, One speaker*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Muysken, P. (1998), 'Language contact. From taxonomy to explanation. Lezing gehouden op ATW-NRC Handelsblad (1998a), Tekenen van taalverlies, 12 september op-vrijdag, 1
- NRC Handelsblad (1998b), Heen en weer. Codewisselingen tussen twee talen is onderhevig aan regels en patronen, 8 augustus.
- Scholtmeijer, H. (1997), 'Utrecht'. Manuscript Meertens Instituut.
- Thomason, S.G. & T. Kaufman (1988), *Language contact, creolization, and genetic linguistics*. California/Oxford: University of California Press.
- Van Veen, T. & B. van den Berg (1966), *Utrechts*. Bijdragen en Mededelingen van de Dialectencommissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen XXXI. Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij.
- Vousten, R. (1995), *Dialect als tweede taal. Linguïstische en extra-linguïstische aspecten van de verwerving van een Noordlimburgs dialect door standaardtalige jongeren*. Dissertatie KUN.

Bijlage 1: Taal- en Cultuurpeiling in het Utrechtse Lombok/Transvaal

1 Start/anamnese huishouden

Interviewer

Code straat/huisnr.

Uit hoeveel mensen bestaat uw huishouden?

Met welke mensen woont u hier? (Kies nu het te volgen protocol)

vader moeder kind(eren)	> protocol 1
moeder kind(eren)	> protocol 2
vader kind(eren)	> protocol 3
samenwonenden/echtpaar zonder kinderen	> protocol 4
alleenstaande	> protocol 5
studentenhuis	> protocol 6
overig:	> protocol 7

Plaats geïnterviewde binnen dit huishouden

volwassene 1
volwassene 2
volwassene 3
kind 1
kind 2

Opmerking bij protocol 1-3: bij gezinnen met kinderen gaan we uit van (maximaal drie van) de aanwezige volwassene(n) en (maximaal twee van) de aanwezige kinderen boven de 8 jaar. Indien er alleen kinderen van 8 jaar of jonger zijn, of alleen uitwonende kinderen, dan worden er geen kinderen bevraagd.

Opmerking bij protocol 4-7: in overige gevallen worden alle (aanwezige) inwoners boven de 18 jaar bevraagd

2 Taalprofiel

Welke taal/talen en/of dialect(en) worden er hier in huis gebruikt?

Instructie: bij de talen Turks/ Arabisch/ Berbers moet er worden doorgevraagd; ook dialecten (plat Utrechts) specificeren:

Turks: is dat Standaard-Turks of dialect uit een bepaalde streek?

Arabisch: is dat Standaard-Arabisch of Arabisch zoals dat in het land waar u vandaan komt, wordt gesproken?]

Berbers: weet u hoe die Berbertaal heet?

Welke taal spreekt u meestal met uw/jouw

moeder
vader
partner
kinderen
oudere broers en zussen
jongere broers en zussen
huisgenoten
beste vrienden

Kunt u deze taal/talen verstaan?

Kunt u deze taal/talen spreken?

Welke taal spreekt u het beste?

Maar welke taal spreekt u nu eigenlijk het liefste?

3 Mediagedrag

Kunt u deze taal/talen lezen?

Kunt u deze taal/talen schrijven?

Leest u kranten?

In welke taal of talen leest u kranten?
Leest u boeken? ook studieboeken!
In welke taal of talen leest u boeken? alleen in de eerder genoemde thuistalen
Als u naar de radio luistert, in welke taal of talen is dat dan?
Als u televisie kijkt, in welke taal of talen is dat dan?
Hier ziet u een folder over het ophalen van huisvuil. In welke taal zou u het liefst deze folder ontvangen?

4 Cultuurprofiel

Kent u het Sinterklaasfeest?
Heeft u vroeger thuis wel eens Sinterklaas gevierd?
Viert u nu Sinterklaas?
Kent u Nevroz/Nauruz?
Heeft u vroeger thuis wel eens Nevroz gevierd?
Viert u nu Nevroz?
Kent u het Kerstfeest?
Heeft u vroeger thuis wel eens het kerstfeest gevierd?
Viert u nu het kerstfeest?
Kent u het islamitisch offerfeest, of het slachtfeest. In het Turks heet het “kurban bayram”; in het Arabisch “Id al Adha” of “Id al Kabir”
Heeft u vroeger thuis wel eens dit feest gevierd?
Viert u dit feest nu?
Kent u het Divali-feest?
Heeft u vroeger thuis wel eens het Divalifeest gevierd?
Viert u nu het Divali-feest?

Kent u: Aicha Kandisha
Anansi
Klein Duimpje
Nasreddin Hoca
Hans en Grietje

Kent u: Cheb Hasni
Vader Abraham
Trafassi
Cheb Khaled
Tarkan
Oum Kalthoum
Ome Cor
Ibrahim Tatli ses

Worden er bij u thuis wel eens de volgende gerechten klaargemaakt:

pannenkoeken
cac k of tzatziki
couscous
stamppot of hutspot
börek
pastilla

Heeft u de volgende dingen wel eens gegeten:

simit
lahmacun
haring
drop
roti
pom

Heeft u een van de volgende voorwerpen in huis:

demlik

koekjestrommel
shellal
verjaardagskalender
wok/wadjang
kaasschaaf

Wordt er bij u thuis gezongen?
In welke taal of talen wordt er dan gezongen?

Is er een speciale dag in de week die u meestal met familie doorbrengt?
Welke dag is dat?

Heeft u uw huis bij de wereldkampioenschappen voetbal versierd?
Zo ja, hoe dan?

5 Achtergrondgegevens

Sekse

Mag ik u/je vragen naar uw/je leeftijd? *Hoe oud bent u/ben je?*

In welk land bent u/ben je geboren?

** indien antwoord = Marokko of Turkije:*

In welke stad of regio bent u geboren?

Hoe lang woont u in Nederland?

** indien antwoord = anders dan Nederland, Turkije of Marokko:*

Hoe lang woont u in Nederland?

In welk land is uw vader geboren?

In welk land is uw moeder geboren?

Heeft u vaste activiteiten buitenshuis, bijvoorbeeld een club, of een vereniging of iets anders waar u elke week naar toe gaat? Komen daar vooral mensen uit uw eigen land?

alleen	ook
eigen land	anderen

sport/beweging
muziek
gezelligheid/cafe
religieus
anders

Mogen wij u in verband met een vervolg op dit onderzoek later nog eens bezoeken?

Overige aandachtspunten (*instructie: noteer hier eventueel opmerkingen van de respondent of opvallende gegevens*).

Tabel 1 en 2

Tabel 1 laat zien hoe groot het aandeel bewoners van Turkse en Marokkaanse herkomst is in drie grote steden (op 1 januari 1995) (zie Bennis e.a.).

Tabel 1

	<i>Turken</i>	<i>Marokkanen</i>	<i>allochtone inwoners</i>
Utrecht	4%	8%	28%
Rotterdam	6%	4%	39%
Amsterdam	4%	7%	42%

Tabel 2 toont de percentages allochtone herkomst van de bewoners van Lombok/Transvaal op basis van het gecombineerde *geboortelandcriterium*. Dit criterium is gebaseerd op het geboorteland van de desbetreffende persoon en/of diens moeder en/of diens vader (Extra 1996: 10):

Tabel 2: Allochtone herkomst voor Lombok/Transvaal (Damstraat, Westplein, Kanaalstraat-West, J.P. Coenstraat), (zie Bennis e.a.)

aantal in Lombok	% van allochtonen in Utrecht dat in Lombok/Transvaal woont
967 Turken	9,9% van alle Turken in Utrecht woont in Lombok/Transvaal
933 Marokkanen	5,5% van alle Marokkanen in Utrecht woont in Lombok/Transvaal
251 Surinamers	3,5% van alle Surinamers in Utrecht woont in Lombok/Transvaal
37 Antillianen	2,1% van alle Antillianen in Utrecht woont in Lombok/Transvaal
96 Grieken	6,7% van alle Grieken in Utrecht woont in Lombok/Transvaal
31 Italianen	3,5% van alle Italianen in Utrecht woont in Lombok/Transvaal
69 ex-Joegoslaven	5,4% van alle ex-Joegoslaven woont in Lombok/Transvaal
58 Spanjaarden	6,7% van alle Spanjaarden in Utrecht woont in Lombok/Transvaal